

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ В УМОВАХ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні і практичні аспекти формування мовленнєвого етикету в умовах наступності дошкільної та початкової освіти. На підставі аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з означеної проблеми узагальнено педагогічні умови, визначено напрями та низку методичних прийомів, які уможливають ефективність формування мовленнєвого етикету як складової комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів. Особлива увага звертається на впровадження у систему мовленнєвої діяльності комунікативно-розвивальних вправ і завдань, до складу яких входить: укладання словника-мінімуму етикетних мовленнєвих формул; комунікативні розминки; розгортання, згортання, доповнення, продовження, заміна мовленнєвих етикетних формул; «оживлення» картинок-ілюстрацій, відповідно до комунікативної ситуації; «озвучення» мультфільмів; розігрування комунікативних ролей.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, комунікативна компетентність, мовленнєве середовище, мовленнєва особистість, комунікативно-розвивальні вправи.

Stakhiv Mariia, Pityk Oksana
Ivan Franko National University of Lviv

MEANS OF SHAPING SPEECH ETIQUETTE IN THE CONTINUITY FRAME OF PRE-PRIMARY AND PRIMARY SCHOOL EDUCATION

Summary. The article encompasses both theoretical and practical aspects of shaping speech etiquette in the continuity frame of pre-primary and primary school education. Based on the analysis of psychological-pedagogical and scholarly-methodological research on the issue in question pedagogical conditions are presented in condensed form, and methodological tendencies and techniques are outlined, making it possible effectively to shape speech etiquette competence in pre-primary and primary school children. Objective extrinsic factors are defined (namely family speech environment, social circle speech environment, and teacher's speech style) as well as educational-developmental speaking activity at pre-primary and primary school. Conscious comprehension of speech etiquette, active use of etiquette formulae in speech presupposes combining two types of work: work aimed at shaping skills in etiquette formulae use and work aimed at shaping speech culture. When defining ways of shaping speech etiquette as part of communicative competence, best findings within the realm of people's (or folk) pedagogics ("narodna pedahohika") are taken into consideration. The main role in shaping speech culture remains with work with literary texts, primarily Ukrainian folk tales which are to be retold, role-played, staged, etc. Teaching speech culture to a child, according to the proposed algorithm and system of exercises and tasks, is built in line with two main objectives (teaching rules of speech etiquette; instilling speech and elocution skills) and involves the following stages: getting acquainted with speech etiquette formulae; reproducing speech etiquette formulae; using creativity when reproducing speech etiquette formulae. Particular attention goes to introducing the system of exercises aimed at developing communicative skills. The exercises include: compiling a vocabulary minimum of speech etiquette formulae; communicative warming-up; tasks in expanding, shortening, adding, completing, and substituting speech etiquette formulae; "bringing illustrations to life" in line with communication situation; "giving voice" to animated films; communicative role-playing.

Keywords: speech etiquette, communicative competence, speech environment, speech identity, exercises in developing communicative skills.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти є забезпечення всебічного та гармонійного розвитку особистості. Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт початкової школи, Державний стандарт загальної середньої освіти та інші законодавчі документи в галузі освіти акцентують увагу на формуванні ключових та предметних компетентностей. Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти [1] передбачені, серед інших, і такі освітні змістові лінії, як «Дитина в соціумі», «Дитина у світі культури», «Мовлення дитини», які і розкривають проблему комунікативної компетентності дитини дошкільного віку у сучасному освітньому і життєвому просторі та визначають шляхи її ефективного формування та розвитку для успішної соціалізації.

Реформування системи освіти України базується на гуманістичній спрямованості освітнього

процесу, який будується на засадах розвивальної психології, де дитині відводиться роль активного суб'єкта освітньої діяльності. Сьогодні є нагальна потреба у гуманних відносинах між людьми і, разом з тим, існує дефіцит доброти, культури цих відносин. У цих умовах процес засвоєння дітьми скарбів українського мовленнєвого етикету, що сприяє створенню атмосфери доброзичливості у спілкуванні з однолітками і дорослими, розглядається як засіб гуманізації взаємин дітей дошкільного віку та учнів початкових класів з оточуючими людьми.

Сучасні діти все більше відсторонені від джерел отримання як прямого, так і опосередкованого у слові досвіду – мало цікавляться літературою, не належно працюють з книжкою, все рідше дослухаються до думки та досвіду дорослих тощо. Вже з дошкільного віку діти «занурюються» у світ

комп'ютера або формують власний, віртуальний світ. Психологи називають їх «екранним поколінням» або «поколінням Z». Проте соціальні реалії потребують від дитини відповідних умінь соціального буття, досвіду їх виявлення в різних життєвих умовах. Важливу роль у процесі соціалізації відіграє, насамперед, мовленнєва діяльність, яка і формує мовленнєвий етикет як складову комунікативної компетентності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування комунікативно компетентної особистості було і залишається в центрі уваги багатьох учених-мовознавців та педагогів-методистів (Богуш А., Вашуленко М., Крутій К., Дуткевич Т., Єрмоленко С., Мацько Л., Костик Л., Котик Т., Крилова Н., Кучерук О., Луцан Н., Луценко І., Ляміна Г., Новотворцева Н., Піроженко Т., Полєвікова Т., Поніманська Т., Радіна К., Руденко Ю., Сохін Ф., Степанова Т., Трифонова О., Ушакова О., Шиліна Н. та інші).

Лінгводидактичні закономірності формування комунікативної компетентності досліджуються О. Біляєвим, М. Вашуленком, Є. Голобородько, В. Добромисловим, В. Капінос, С. Караманом, О. Купаловою, Т. Ладженською, М. Львовим, В. Мельничайком, Г. Михайловською, Є. Пассовим, М. Пентиліюк, Л. Скуратівським, Л. Струганець, Г. Шелеховою та ін.

Психолінгвістичний аспект мовленнєвого розвитку є предметом дослідження у працях Є. Верещагіна, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтьєва, О. Лурії, Т. Піроженко, І. Синиці, О. Соколова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання формування мовленнєвого етикету як складової комунікативної компетентності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку спеціально не досліджувалося, а розглядалося в контексті розвитку культури мовлення. Відсутні дослідження, у яких би було доведено вплив навчально-мовленнєвої діяльності на формування мовленнєвого етикету та його місце у формуванні мовленнєвої особистості на різних вікових етапах її розвитку і навчання. «Лінгводидактика початкової школи не має даних, з яким рівнем сформованості мовної компетенції приходять діти до школи і за якими етапами відбувається її формування у початковій, основній та старшій школах» [2, с. 121].

Мета статті. Розкрити місце та роль мовленнєвого етикету у розвитку комунікативно компетентної особистості в умовах наступності дошкільної та початкової освіти; спроектувати засоби ефективного його формування.

Виклад основного матеріалу. Формування мовленнєво компетентної особистості – довготривалий і безперервний процес, який починається у дошкільному віці і продовжується у початковій, старшій та вищій школі і впродовж життя. У Базовому компоненті дошкільної освіти чітко окреслено мету сучасної лінгводидактики періоду дошкільного дитинства як формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку. Саме комунікативна компетентність є «фундаментом здорових міжособистісних стосунків. Мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку сприяє адаптації до нових соціальних та і культурних умов. Її формування базується на компетентнісному підході» [1, с. 4].

Серед ключових компетентностей, визначених Державним стандартом початкової освіти, чільне місце посідає комунікативна компетентність – «усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження...» [6, с.1]. Державний стандарт загальної середньої освіти передбачає «формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з умов успішної соціалізації» [5, с. 19].

Саме через мову і мовленнєву діяльність дитина соціалізується – вступає у міжособистісні взаємини з іншими людьми певного національного та соціально-культурного середовища, формується як мовленнєва особистість. «Навчання етикетним формулам – це один із важливих засобів виховання цілісності особистості, головним стрижнем якої є моральність» [7, с. 187].

Перший досвід спілкування діти отримують у родині. З приходом дитини у заклад дошкільної освіти, тобто зміною соціальної структури середовища, коло спілкування розширюється: появляється потреба спілкуватися з більшою кількістю однолітків, з вихователями та іншими працівниками закладу дошкільної освіти, виникає необхідність у формуванні культури спілкування, яка проявляється в її загальноприйнятих елементарних нормах: ввічливість, уважність, чемність, тактовність, делікатність, скромність, товариськість.

До шести-семи років дитина «володіє формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (привітання, прощання, знайомство, вибачення, подяка, прохання, зустріч, комплімент), формами звертання до дорослих і дітей» [4, с. 85–86]. Успішність формування культури мовленнєвої поведінки дітей дошкільного віку, її етикетної сторони багато в чому залежить як від об'єктивних зовнішніх факторів (а саме: родинне мовленнєве середовище; соціальне мовленнєве середовище; мова вихователя), так і освітньо-розвивальної мовленнєвої діяльності в освітніх закладах – системи комунікативно-розвивальних вправ і завдань.

Перші зразки мовленнєвого етикету дитина спостерігає у родинному середовищі. Родинному спілкуванню українців, національним способам повчання і навчання притаманні пестливість, емоційність, образність і мовленнєво-етичний супровід спільних з дитиною дій. «В Україні батьки змалечку при звичають дітей до мовленнєвого етикету. Дитя щойно зіп'ялося на ноги чи навіть ще сидить у колисці, а його вже привчають при зустрічі слухати вітання «Здоров». Рости великий!», а прощаючись, казати «па-па» і з привітною усмішкою махати ручкою» [9, с. 25].

Окрім того, «в мову дитина входить із середовища, що її оточує... Дуже часто у тому **суспільному середовищі**, в якому дитина засвоює рідну мову, багато слів і зворотів, що мають вузьке значення, вживається в розумінні ширшому, і навпаки, словам і зворотам, що мають широке значення, надається часто якого-небудь особливого, вузького змісту» [11, с. 112].

Суспільне середовище не завжди має позитивний мовленнєвий вплив, його майже неможливо

обмежити чи відгородити дитину від його «негативного» впливу. Тоді стає спільною виховний процес родини і освітнього закладу, в якому особлива роль відводиться. «Наставник повинен дбати про те, щоб дитина дедалі більше вступала в духовне володіння тими скарбами рідного слова, які вона засвоїла тільки наслідують, напівсвідомо, а іноді і зовсім несвідомо, механічно...» [11, с. 111]. Особистий приклад вихователя та бесіди на морально-етичні теми сприятимуть виробленню у дітей навичок мовленнєвої культури спілкування взагалі та комунікативного етикету зокрема.

Методика формування у дітей дошкільного віку мовленнєвого етикету базується на кращих здобутках народної педагогіки і полягає в «спостереженні за гречним мовленням і через його аналіз – до усвідомлення необхідності використання певних формул мовленнєвого етикету у повсякденному житті. Завдання педагога – спонукати дітей до аналізу визначати їх моральний характер» [9, с. 187]. Ефективність роботи з дітьми у процесі формування мовленнєвого етикету забезпечують науково обґрунтовані А. Богуш педагогічні умови: залучення дітей до комунікативної діяльності в діалогічній формі спілкування з однолітками, активізація різних форм спілкування з дорослими, врахування провідного типу спілкування дітей старшого дошкільного віку – особистісно-ділового – в організації навчально-мовленнєвої діяльності в повсякденному житті, наявність дидактичного матеріалу з розвитку мовлення, стимулювання дітей до використання мовлення-пояснення і мовлення-інструкції в ігровій діяльності, залучення дітей до кооперативної діяльності в іграх-фантазіях, що супроводжуються вигаданими розповідями-монологами, колективними творчими розповідями-фантазіями, організація спільної словесної творчості дітей і дорослих (вихователя, батьків) на вечорах розваги; залучення дітей до театрално-ігрової діяльності; стимулювання оціночно-контрольних дій у дітей у процесі навчально-мовленнєвої діяльності, стимулювання дітей до використання формул мовленнєвого етикету в різних побутових ситуаціях спілкування; створення мовленнєвих ситуацій спілкування [4, с. 87].

Ці умови лягли в основу розробки пропонованої системи вправ і завдань, яка побудована за двома напрямками (навчити правилам етикету; виробити мовленнєво-виконавські навички) та передбачає декілька послідовних етапів:

♦ Сприйняття формул мовленнєвого етикету (підготовчий етап: спостереження за «живим» мовленням, евристична бесіда, мовлення вихователя, читання та аналіз художніх текстів). Якщо спостереження за «живим» мовленням та мовленням вихователя найчастіше відбувається спонтанно, то читання та аналіз художніх текстів – продуманий методичний прийом, який передбачає свідоме сприйняття дітьми не лише змісту, а й засобів його донесення до читача/слухача. «Художня література, так само як і рідна мова, є носієм національної культури... Чим більше людина читає художніх творів українських письменників, тим краще пізнає свій народ, його традиції, тим багатшою стає її мова, тим висококультурнішою стає і сама людина як носій національної культури...» [4, с. 92].

Спостерігаючи за доречністю/недоречністю використання персонажами етикетних формул – добрий день, здрастуйте, доброго здоров'я; будь ласка, ласкаво прошу, будьте ласкаві; вибачте, прошу вибачення, вибачте мені; дякую, щиро вдячна, спасибі, велике спасибі тощо... – діти вчать самі їх використовувати відповідно до конкретної ситуації, розуміти, для чого це робиться. Змістовий аспект на цьому етапі полягає в ознайомленні дітей з формулами мовленнєвого етикету, які наявні в українських народних казках та у їх відборі для створення словників-мінімумів етикетних формул.

При складанні словників-мінімумів ми враховували належність формули мовленнєвого етикету до певної лексичної групи (вітання, прощання, вдячність, вибачення тощо); комунікативну доцільність (відбір етикетних формул для конкретної навчальної мети та умов спілкування). З цією метою аналізувалися казки, передбачені програмою для дітей старшого дошкільного віку (6 років) та раніше прочитані казки:

– А, драстуйте, братці, драстуйте!... («Козел та баран»).

– Здорові були, бабусю! З неділею!...

– Здорова, лисичко-сестричко!... («Лисичка-сестричка і вовк-панібрат»).

– Здрастуй, сестро! ... («Покотигорошко»).

– Згода, погоджуємось, – загукали всі («Зимівля звірів»).

– Простіть мені, мамо, за образливе слово («Образливе слово»).

– Люди добрі, дозвольте мені погрітися, бо дуже я змерзла («Дванадцять місяців», словацька народна казка).

♦ Словники-мінімуми доцільно активно використовувати при репродуктивному відтворенні формул мовленнєвого етикету (ознайомлювальний етап: комунікативні розминки, переказування творів, розігрування діалогів). Найбільш дієвими в активізації мовленнєвої діяльності є ігрові **комунікативні розминки**: кожного дня на ранковій зустрічі дітям пропонувалося: у **понеділок** – парами познайомитися один з одним (представитися один одному); у вівторок – привітатися один з одним; у середу – попросити вибачення; у четвер – висловити прохання; у п'ятницю – попрощатися. На наступний тиждень комунікативні розминки уже мали інше змістове наповнення: у **понеділок** – назвати один одного лагідним словом; у вівторок – подякувати один одному... Системне використання таких ігрових вправ дозволяє глибоко проникнути у соціальне значення формул мовленнєвого етикету, повніше зрозуміти їх смислові відтінки, адекватно використовувати їх у спілкуванні, налаштувати дітей на толерантне спілкування.

♦ Навчанню «розгортання» вивчених формул мовленнєвого етикету (розвивально-формувальний етап: доповнення етикетних формул, продовження етикетних формул, заміна етикетних формул) сприяє виконання різного виду мовленнєво-ігрових вправ. В основу створення системи вправ покладено основні тези «Мовленнєвого компоненту дошкільної освіти» [4], за яким формування комунікативної компетенції «спрямоване на розвиток культури мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних

норм спілкування..., завданням формування комунікативної компетенції в дітей дошкільного віку є: А) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду – емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками, ініціативне спілкування із співрозмовником; Б) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету; В) формування культури мовлення; Г) формування культури спілкування [4, с. 31].

Вправа: «Привітайся першим». Спосіб виконання: Діти сидять колом, але поділені на дві однакові групи. Модератором виступає вихователь, який пропонує дитині привітатися з ним, і відповідає доречною етикетною формулою. У ході гри діти з кожною вітальною фразою передають наступному учаснику м'яч: Добрий день. – Добрий день; Привіт – Привіт; Здоров був – Здоров і ти, друже; Вітаю – І мое тобі вітання; Доброго здоров'я – Здоровенькі були...

Така гра може проводитися і в умовах іншої мовленнєвої ситуації: прощання, вибачення, прохання, висловлювання компліментів: «Привітайся у відповідь», «Звернися до свого сусіда по імені» (Оленка, Петро, Лариса, Микола...); «Доповни формулу мовленнєвого етикету» (ласкаво..., будьте..., радий..., дозвольте...) та інші.

«Розгортання» вивчених формул мовленнєвого етикету пов'язане з активним їх включенням в лексикон дитини, яке теж найдоцільніше проводити в ігровій формі. На думку А.М. Богуш та Н.І. Луцан, «ігрова мовленнєва ситуація – це штучно змодельовані ігрові обставини (дитиною чи дорослим) за змістом знайомих художніх творів (чи казок) або з епізодів життя дитини та створені для цього умови їх реалізації (ролі, дієві особи, позитивні мовленнєві стимули, атрибути, знайомий текст тощо), що стимулюють і активізують мовленнєве спілкування дітей, сприяють розвитку діалогічного і монологічного мовлення» [3, с. 77].

Вправа-гра «Привітаймося». Вихователь організовує діток у групи (4-5 осіб) за темою комунікативної ситуації. Одна дитина вітається коротко – інша у відповідь «розгортає» етикетну формулу:

- Добрий день – Добрий день. Рада тебе бачити.
- Привіт! – О-о! Вітаю, друже! Я радий нашій зустрічі.

Аналогічно проводяться ігрові вправи «Попрощаймося», «Попросімо», «Вибачаймо», «Будьмо знайомі» та інші.

Ефективними є сюжетно-рольові та театралізовані ігри типу: «Львів ввічливий», «Зустрічаємо гостей» «Проводжаємо друзів» тощо.

♦ Використання мовленнєвого етикету для вияву ввічливості, доброзичливості, готовності до спілкування у різних комунікативних ситуаціях є заключним або творчим етапом (ігрові комунікативні ситуації, «оживлення» картин та «озвучення» мультфільмів, використання ПКТ, озвучення розіграної комунікативної ситуації). У розвитку мовленнєвих творчих здібностей ефективним є використання театралізованих, сюжетно-рольових ігор, ігор фантазувань. У таких іграх діти навчаються контролювати і оцінювати себе, розуміти, що вони говорять, і хотіти говорити правильно. Це може бути «уявний діалог дітей з літературним героєм. Дитині пропонується звернутися із запитаннями до героя, продумати його відповідь на запитання, тобто дитина сама повинна сформулювати запитання і дати відповідь на нього від імені героя» [4, с. 109]. Наприклад:

Вправа-гра «Допоможемо Колобку стати ввічливим» (театралізована гра). Виконуючи ролі персонажів казки, діти вводять відповідні до ситуації слова ввічливості у бесіду між Колобком та іншими персонажами; перетворюють казку «Ріпка» на діалог між персонажами з використанням формул мовленнєвого етикету (прошу дуже, будь ласка, якщо Ваша ласка, чи не змогли б Ви допомогти...).

Вправа-гра «Поспілкуємося з Котигорошком» (рольова гра). Вихователь разом з дітьми вирішують, хто сьогодні буде спілкуватися з казковим персонажем (персонажі кожного разу інші, як і виконавці їх ролей). Дітки розташовуються, як у театрі, і розказують, про що вони хотіли б довідатися у Котигорошка і як це можна зробити (насамперед необхідно привітатися; ставити запитання, вживаючи слова ввічливості). Після цього виконавці ролей, власне, ставлять запитання і дають відповіді.

- Здрастуй, Котигорошку!
- Здоров був, Котигорошку. Скажи нам, будь ласка, чи важко тобі було битися зі змієм?
- Гаразд, я вам розповім, а ви, будьте добрі, слухайте уважно, не перебивайте.
- Друже Котигорошку, просимо сказати правду, а чи не страшно тобі було?
- Звичайно, любі мої дітки, трохи було страшнувато, але ж я визволяв сестрицю! ...

Вправа-гра «Зустріч у лісі». Доповніть розмову героїв казки «Рукавичка» необхідними словами ввічливості.

Цікавими для дітей у цьому плані є театралізована гра «оживлення» картинок: одні діти демонструють певну ситуацію, а інші її озвучують.

Картинки: Дозвольте з вами познайомитися; Зустріч з прибульцями (див. рис.).

Належний мовленнєвий розвиток дитини в дошкільні роки дає їй можливість не лише успішно засвоювати програму навчання у школі, а й швидко адаптуватися (соціалізуватися) у новому шкільному середовищі. Правда, доводиться констатувати, що розширеними етикетними формулами, передбаченими програмою для дітей старшого дошкільного віку, як от: «Якщо тобі не важко допомогти...», «Чи не змогли б Ви мені...», «Зробіть мені таку ласку...», «Я б хотів з тобою познайомитися», «Чи можу я дізнатися твоє ім'я?», «Дозвольте звернутися», «Коли Ваша ласка», «Яка приємна зустріч» [Білан, с. 233], – діти користуються вкрай рідко. Проведенні нами спостереження підтверджують: діти молодшого і старшого дошкільного віку вживають одні і ті ж формули мовленнєвого етикету.

Отже, саме активізація розширених етикетних формул мала б стати предметом особливої уваги в початковій школі, де з першого класу учні продовжують знайомитися з національними особливостями мовленнєвого етикету. Разом з тим, аналізуючи підручники з української мови та літературного читання для початкових класів, ми зауважили, що мовленнєвий етикет ілюструється практично одними і тими ж формулами в старшому дошкільному віці, в 2 класі, в 3 класі, а саме: Доброго ранку. Добридень. Добраніч. Добрий вечір. Щасливої дороги. Здрастуйте. Заходьте, будь ласка. До побачення. Дозвольте Вам допомогти. Будьте здорові. Сідайте, будь ласка. (2 клас); Доброго ранку. Добрий день. Добрий вечір. Здрастуйте. До побачення. Бувайте здорові. На все добре. До зустрічі. (3 клас). Як бачимо, введення розширених етикетних формул практично не спостерігається. Тому вчителів доводиться самотужки підбирати ілюстративний матеріал та застосовувати активні форми мовленнєвої діяльності для введення в активний словник розширених формул мовленнєвого етикету з урахуванням рівня сформованості мовленнєвого етикету в ЗДО, а це: використання сучасних педагогічних технологій; створення системи урочної і позаурочної діяльності для формування мовленнєвого етикету; забезпечення ресурсної бази для реалізації компетентнісного підходу на уроках і в позаурочній діяльності (професіоналізм учителя, навчально-методичний комплект, навчальний кабінет, чіткий алгоритм мовленнєвої діяльності).

Найбільш дієвим засобом формування мовленнєвого етикету у початковій школі є поглиблена система комунікативно орієнтованих навчально-розвивальних вправ і завдань на уроках української мови та літературного читання, які будуються на конкретних мовленнєвих ситуаціях, з урахуванням граматичної теми та відповідно до психолого-вікових особливостей учнів початкових класів. Створення невимушеної, але конкретної мовленнєвої ситуації вимагає від учнів пошуку та вибору необхідних етикетних формул, які б їй відповідали і враховували б всі її особливості: З ким? Де? Коли? Для чого? Як?

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, аналіз наукової літератури і практичні спостереження дають підстави стверджувати, що формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів – це системний і безперервний процес, який є показником загальнокультурного рівня кожної окремої особистості та нації загалом і який неможливо уявити без ґрунтовного вивчення правил мовленнєвого етикету, ефективність та результативність формування якого в умовах наступності дошкільної та початкової освіти забезпечується в тому числі і впровадженням в освітній процес комунікативно-розвивальних вправ і завдань.

Запропонована система комунікативно-розвивальних вправ і завдань не вирішує усіх проблем формування мовленнєвого етикету, але сприяє усвідомленню ролі мовленнєвого етикету у налагодженні контактів між людьми у конкретній мовленнєвій ситуації і в суспільстві взагалі, забезпечує успішну соціалізацію маленьких громадян «через використання усталеного загальнонаціонального взірця мови українців, який має певні норми в граматиці, лексиці, вимові тощо» [10, с. 117].

Саме опанування учнями початкових класів фонетичними, лексичними, граматичними нормами мовленнєвого етикету є предметом подальшого дослідження зазначеної проблеми і полягає у створенні моделі формування мовленнєвого етикету здобувачів освіти у початковій школі, поглиблення завдань у плані формування мовленнєвого етикету як вияву соціокультурної компетентності у полікультурному середовищі.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. керівник: А.М. Богуш. Київ, 2012. 26 с.
2. Богуш А. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Пед. науки : зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту., 2009. Вип. 51. С. 119–122.
3. Богуш А.М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.-метод. посібник. Київ, 2008. 256 с.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса, 2004. 74 с.
5. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова. *Дивослово*. 1997. № 7. С. 18–37.
6. Державний стандарт початкової школи / Постанова Кабінету міністрів України від 20 квітня 2011. № 462. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/sh/462-2011-%D0%BF> (дата звернення: 21.06.2019).
7. Комарівська Н. Мовні ігри для опанування дошкільниками етикетних формул. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : зб. матеріалів науково-практичної конференції (3-5 квітня 2013 р., Вінниця). Вінниця, 2013. Вип. 2. С. 187–189.
8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль, 2017. 256 с.
9. Стахів М. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ, 2008. 245 с.
10. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навч. посібник. Київ, 1996. 288 с.
11. Ушинський К.Д. про сімейне виховання : зб. матеріалів / уряд. О.Т. Губко. Київ, 1974. 151 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (2012). [Basic component of pre-primary school education in Ukraine]. (ed. Bohush A.M.) Kyiv, 26 p.
2. Bohush A.M. (2009). Kompetentnisnyi pidkhid do movlennievoho rozvytku ditei doshkilnogo viku [Competence approach to shaping speech identity in pre-primary school children]. Pedagogichni nauky : zbirnyk naukovykh prats [Pedagogical studies : collection of works of State University of Kherson]. Kherson, no. 51, pp. 119–122.
3. Bohush A.M., Lutsan N.I. (2008). Movlennievo-ihrova diialnist doshkilnykiv: movlennievi ihry, sytuatsii, vpravy : navchalno-metodychnyi posibnyk [Speech and play activity of preschoolers: speech games, situations, exercises : Textbook]. Kyiv: Slovo, 256 p. (in Ukrainian)
4. Bohush A.M. (2004). Movlennieviy komponent doshkilnoi osvity [Speech component of pre-primary school education]. Odesa : Yaroslav, 74 p. (in Ukrainian)
5. Derzhavnyi standart zahalnoi serednoi osvity. Ukrainska mova. Proekt (1997). [State standard for compulsory basic education. The Ukrainian language. Project]. *Dyvoslovo*, no. 7, pp. 18–37.
6. Derzhavnyi standart pochatkovoї shkoly: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu ministriv Ukrainy vid 20 kvitnia 2011 [State standard for primary education, adopted on 20th April 2011]. № 462. Available at: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/sh/462-2011-%D0%BF> (accessed 21 June 2019).
7. Komarivska N. (2013). Movni ihry dlia opanuvannia doshkilnykamy etyketnykh formul [Language games for preschoolers to master etiquette formulae]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v konteksti yevropeiskykh osvितnikh stratehii : Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the scholarly-practical conference “Topical issues of pre-primary and primary school education in the context of European education strategies”]. Vinnytsia : TOV “Nilan LTD”, no. 2, pp. 187–189.
8. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnogo viku (2017). [Programme for preschoolers upbringing “Ukrainian preschool education”]. (ed. Nyzkovska O.V.). Ternopil : Mandrivets, 256 p.
9. Stakhiv M. (2008). Ukrainskyi komunikatyvnyi etyket : navch.-metod. posibnyk [Ukrainian communicative etiquette: Textbook]. Kyiv : Znannia, 245 p. (in Ukrainian)
10. Stelmakhovych M.H. (1996). Ukrainska rodynna pedahohika : navch. posibnyk [Ukrainian family pedagogics : Textbook]. Kyiv : ISDO, 288 p. (in Ukrainian)
11. Ushynskyi K.D. (1974). Pro simeine vykhovannia [On family upbringing]. (ed. Hubko O.T.). Kyiv : Radianska shkola, 151 p. (in Ukrainian)